

ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена актуальній проблемі запровадження профільного навчання в загальноосвітній школі. При цьому увага приділена об'єктивній необхідності підготовчої роботи з визначення змісту освіти та її забезпечення, шляхів та форм організації профільного навчання. Розглянута проблема відповідної підготовки педагогічних кадрів.

Ключові слова: профільне навчання, зміст освіти, підготовка кадрів.

Постановка проблеми. Рівневі освіта може мати позитивні результати, коли забезпечуються умови її реалізації: визначена концепція, окреслено зміст і структуру освіти, її стандарт, забезпечена етапність нововведення, здійснена підготовка педагогічних кадрів, є сприйняття суспільством такої організації навчання, створені фінансово-матеріальні умови тощо [5]. Нині школа переходить до 11-річної освіти. Необхідно визнати, що суспільство не сприйняло поспішне і необгрунтоване введення 12-річної освіти в Україні, яке було помилковим. Це нанесло значного удару по середній загальноосвітній школі, особливо у частині якості знань учнів старших класів. Статистичні дані про вибір навчальних закладів випускників 9-х класів показує, що до технікумів не лише поліпшився набір, а й зріс конкурс, значна частина кращих учнів, особливо дівчат, пішли навчатись до технікумів. Бо не варто втрачати час на здобуття освіти – просто для освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При запровадженні введення профільного навчання варто взяти до уваги об'єктивну необхідність підготовчої роботи з визначення змісту освіти та її забезпечення: стандарти, навчальні плани, зразкові програми, підручники та методичні посібники, перепідготовка кадрів тощо. Необхідно враховувати співвідношення планованих дій із здійснюваними поряд з ними загальносистемними нововведеннями в освіті, зокрема введення єдиного державного іспиту. Ми поділяємо точку зору, що необхідно здійснювати поетапне запровадження профільного навчання [3].

Попереднім етапом введення профільного навчання є навчання за перехідною програмою в останньому класі основного ступеня. Одночасно необхідно забезпечити спеціальне навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів та адміністрації загальноосвітніх установ, де вводиться таке навчання, вжити заходів із забезпечення шкіл навчальними посібниками та при необхідності підручниками, що відповідають задачам профільного навчання. Введення профільного навчання не повинно мати форм загального запровадження. Такий підхід може мати негативний ефект і нівелювання самої новітньої ідеї. Передусім у загальноосвітніх установах необхідно виконати значний обсяг робіт із забезпечення усвідомленого майбутнього вибору учнями профілів навчання, зокрема через анкетування, тести, психодіагностів, бесіди з батьками й ін. Одночасно повинні бути розроблені правила прийому випускників передпрофільних класів у профільні класи таких шкіл. Обов'язковим також є розробка механізму мережної взаємодії освітніх установ, що забезпечує найбільш збалансовані можливості одержання старшокласниками повної середньої освіти як на профільному рівні, так і у непрофільних загальноосвітніх школах, класах. На основі обгрунтованих програм, мережі шкіл, нормативів і розрахунків до проектів територіальних бюджетів вносяться пропозиції з метою забезпечення бюджетного фінансування роботи шкіл загальноосвітніх установ, що планують перехід на профільне навчання.

Шляхи та форми організації профільного навчання забезпечуються також через створення спеціалізованих та профільних класів, розвитком мережі різнопрофільних загальноосвітніх навчальних закладів (гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл), доповнення загальноосвітньої підготовки учнів через упровадження додаткових предметів та курсів за вибором, факультативних та гурткових занять, організації поглибленого вивчення предметів та використання можливостей позашкільної та професійно-технічної освіти.

На наступному етапі треба запровадити нове покоління навчальної літератури, уточнити базисні навчальні плани, розробити та прийняти зразкові навчальні плани профілів і щорічного розширення кількості шкіл та учнів, переходу на профільне навчання на основі відповідних регіональних програм.

Згідно Концепції про профільне навчання [3] у профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях:

1. Рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад, математика у філологічному профілі; історія у фізико-математичному).

2. Академічний рівень – обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах – визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але є базовими або близькими до профільних. Наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі. Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

3. Рівень профільної підготовки – зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію. Наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі.

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей, наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технологія, біологія і екологія, географія і економіка тощо. Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів фізика, географія вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс “Суспільствознавство”, а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного напрямів – “Природознавство”.

Отже, *метою даної статті* є показати, як підвищити якість шкільної освіти в сучасних умовах, зокрема під час запровадження профільного навчання в загальноосвітній школі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці утвердилось три основні теорії змісту і структури загальної середньої освіти. О.І.Бугайов, С.У.Гончаренко, В.В.Краєвський, І.Я.Лернер, О.І.Ляшенко, М.Т.Мартинюк, М.Н.Скаткін та інші вважають визначальним критерієм однієї з них передачу соціального досвіду молодому поколінню. Інша група вчених (В.П.Беспалько, В.С.Леднев) у основу змісту і структури поставили психологічні цілі формування і розвитку учнів у процесі засвоєння спеціально відібраного соціального досвіду. В.І.Гінецинський, В.Я.Нечаєв, Г.П.Щедровицький визначили третю педагогічну теорію змісту, в якій перевагу віддають позиції дитини у засвоєнні нею досвіду світової культури – теорія пріоритетності культурогенезу особистості при її соціалізації у навчальній діяльності. Подібні підходи до проектування змісту загальної освіти простежуються і в зарубіжній педагогічній літературі: американській (Б.Блум і Дж.Керр), французькій (І.Мажалт), англійській (Р.Морріс), німецькій (Г.Нойнер) тощо.

Виклад основного матеріалу. Ми підтримуємо думку М.Т.Мартинюка, який вважає, що найбільш повно педагогічна теорія проектування змісту загальної середньої освіти розвинута в працях В.В.Краєвського, І.Я.Лернера та їх послідовників. Ця теорія послідовно простежує процес формування моделі (проекту) змісту освіти на трьох рівнях: рівні загального теоретичного подання; рівні навчального предмета і рівні навчального матеріалу. Концепція цієї теорії передбачає й наступний етап – етап реалізації цього проекту в процесі навчання і коректування його фактичним засвоєнням навчального матеріалу учнями. Визначення змісту і структури профільного навчання повинні враховувати вказану теоретичну думку визнаних в Україні і за її межами вчених.

Профільне навчання потребує належної підготовки педагогічних кадрів. Учитель профільної школи зобов'язаний не просто бути фахівцем високого рівня, який відповідає профілю та спеціалізації своєї діяльності, а й мусить забезпечувати [3]:

- варіативність та особистісну орієнтацію освітнього процесу (проектування індивідуальних освітніх траєкторій);
- практичну орієнтацію освітнього процесу з уведенням інтерактивних, діяльнісних компонентів (освоєння проектно-дослідницьких і комунікативних методів);
- завершення профільного самовизначення старшокласників і формування здібностей та компетентностей, необхідних для продовження освіти у відповідній сфері професійної освіти.

Нові вимоги до вчителя в умовах переходу до профільного навчання диктують необхідність подальшої модернізації педагогічної освіти та підвищення кваліфікації діючих педагогічних кадрів відповідно до наукових досягнень, насамперед, природничих наук. Вища та середня школа в Україні нині проходять складний етап визначення глобальних напрямків свого розвитку. Складність полягає, насамперед, у тому, що стратегічна мета, ніби то визначена у програмах “Освіта: XXI століття” [1], але швидка зміна керівників Міністерства освіти і науки в Україні приводить до різного бачення ними цього розвитку. На жаль, відсутня наступність.

Так поспішно розпочали запроваджувати Болонську систему без глибокого її аналізу і розуміння сутності на місцях. Запроваджена організаційна частина, але не змістова. Чи покращилась від цього якість знань студентів?

У свій час за два місяці до початку навчального року запровадили 12-бальну систему оцінювання знань учнів і викликали закономірну недовіру до неї як учителів, так і громадськості, а перехідні коефіцієнти при вступі до ВНЗ знову приводить до втрати якості знань.

Нестабільність фінансування школи також приводить до втрати довіри суспільства. Уже у цьому році фінансування освіти зменшиться на 15 мільярдів грн.

Постає проблема: як можна відновити ту якість знань, яку мали випускники шкіл 20–30 років тому і поліпшити її. Напевне ніхто не заперечить, що кожне суспільство має своє замовлення на випускника школи чи ВНЗ. Яке замовлення – така і якість знань, такий напрямок вибору майбутньої професії. Основне завдання природничих дисциплін – забезпечити розумовий розвиток суб’єктів навчання. У психолого-педагогічній літературі під терміном “розумовий розвиток” мають на увазі розвиток, удосконалення інтелектуальної сфери і здібностей людини. Мета розумового виховання – забезпечення засвоєння учнями основ наук, розвиток їх пізнавальних здібностей і формування на цій основі наукового світогляду. Його зміст – система фактів, понять, положень з усіх галузей науки, культури і техніки. Освічена людина повинна володіти основами наук, техніки, мистецтва і культури. Ці знання мають бути систематизовані, постійно поповнюватися.

У цих умовах практичним педагогічним працівникам необхідно самостійно знаходити вихід.

У малокомплектних школах з низькою наповненістю класів профільне навчання потребує вдосконалення навчального процесу диференціацією завдань і методики навчання залежно від можливостей учнів. Іншими словами – формування різних рівнів навчання: від простого до складного. Навчально-виховний процес, що враховує типові індивідуальні особливості учнів, прийнято називати диференційованим, а навчання за таких умов – диференційованим навчанням.

Структура уроку, на якому здійснюють диференційоване навчання, передбачає таку послідовність структурних елементів: підготовка учнів до заняття; постановка вчителем завдання й усвідомлення його учнями; попередні роздуми, дискусія про шляхи вирішення завдання; виконання дій, вирішення завдання; оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності.

Запровадження профільного навчання природничих дисциплін передбачає високу мотивацію суб’єктів навчання до ознайомлення з науковими досягненнями. Це вимагає належної фахової підготовки фахівців природничих дисциплін.

На наш погляд, перерахована вище частина проблем у значній мірі може бути вирішена через обґрунтоване і методично підготовлене запровадження профільного навчання. Це, у свою чергу, вимагає формування психолого-педагогічних засад підготовки вчителів до навчання учнів, насамперед, природничо-математичних дисциплін у профільній школі. Одним із вагомих елементів цих засад є використання впливу стану розвитку природничих наук на розвиток суспільства. Відповідно, запровадження профільності навчання доцільно здійснювати у погодженні з науковими досягненнями. Тоді виникає мотивація школярів до знань і майбутнього їх використання у житті.

Для майбутніх учителів повинно бути педагогічним правилом реалізація принципу науковості. Адже у розвинених країнах до 80 % приросту ВВП відбувається за рахунок високих технологій, заснованих на наукових досягненнях [6]. За останні півстоліття в мільярди разів зросла швидкість комп'ютерів, розмір спостережуваного космічного простору збільшився в мільярди разів порівняно з моменту появи телескопа, тобто приблизно за 400 років, виникли найтонші молекулярні механізми функціонування живої клітини.

Наступним правилом є вироблення методики подолання у суб'єктів навчання скептицизму до науки, особливо серед молодого покоління. Здавалося б, наука цілком ефективна. Ми провели вивчення привабливості природничої науки серед учнів, студентів на молодих науковців. На запитання: "Чи хотіли б Ви займатись науковою діяльністю як майбутньою спеціальністю", позитивно відповіли 5 із ста десятикласників у той час, коли таких у 8-у класі було 26 із ста. Змінилась мотивація до наукової праці. Дві третини (із 400) відповіли, що для них отримання грантів, високих посад, престижних премій стає більш значущою метою, ніж пошук наукової істини – фундаментальних досліджень. І справа не лише у грошах. Аналогічна картина простежується і у порівняно багатих країнах, зокрема у США [4; 6].

Такий стан пояснюється ознаками сповільнення розвитку науки у всесвітньому масштабі. У 60-і роки минулого століття рейтинг фізико-математичних наукових напрямків був самим високим і наукові відкриття сприймалися як обґрунтована громадська думка. Нині ж публікації у журналах, науково-популярні передачі спрямовані в основному до минулого науки, спогадам, біографіям великих учених тощо. Закономірно маємо зниження мотивації до знань природничого напрямку. Ми вважаємо, що для відновлення престижу природничих наук під час профільного навчання майбутнім учителям доцільно знати обставини, які сприяли його падінню [6]:

- багато наукових мрій, здійснення яких, як здавалося, не за горами, так і залишилися в області фантастики: антигравітація, досягнення надсвітлових швидкостей, занурення людини в анабіоз, використання антиречовини як джерела енергії, лікування всіх хвороб, створення штучного інтелекту тощо;

- революційні технології, реальні з погляду фундаментальної науки сорокалітньої давності, що вже розробляються, були майже забуті. Зокрема, пілотований планетоліт із ядерним двигуном, термоядерні електростанції, гіперзвуковий пасажирський літак. Реалізація подібних проектів відкладається на десятиліття;

- виявилися "замороженими" проекти, засновані на цілком доступних технологіях: великі орбітальні станції, бази на Місяці, політ людини на Марс, масова система пасажирських перевезень на основі потягів на магнітній підвісці, надзвукових літаків і електромобілів.

Як позитивний за організації профільного навчання можна використати факт, що лише у сфері комунікацій і комп'ютерної техніки прогрес був революційним. Хоч і тут є проблеми: немає зручних і всеосяжних "банків знань", системи точного автоматичного перекладу, практичних наробок штучного інтелекту тощо.

Інший приклад. Широке використання відеотелефонів передбачалося в 1970-і роки, але не реалізоване. Це ж стосується і реальних технологічних досягнень, які тривалий час

були наслідком гонки озброєнь. Проте мілітаризація позбавляє науку гуманістичної, конструктивної спрямованості і збільшує ризик самознищення цивілізації.

Отже, більшість глобальних проблем не вирішена і навіть не вирішується. Публікації в книгах і журналах 60-х і початку 70-х років ХХ століття попереджали про прогнозовані зміни клімату, забруднення навколишнього середовища, вирубку лісів, нестачу прісної води, зникнення багатьох видів тварин і рослин, вичерпання ресурсів тощо [6]. На це людство мало реагувало. Це є також однією з причин падіння мотивації учнів до навчання природничим наукам.

Наступним правилом реалізації дидактичних принципів є формування оптимістичного прогнозу на найближчий період і на майбутнє. В світі є немало проблем, для яких потрібні нові технології і, можливо, нова наукова революція. Передбачити реальні шляхи майбутнього розвитку науки, напевно, неможливо. Але проаналізувати корисність досягнень, що вже плануються, цілком реально.

Для підвищення мотивації профільного навчання суб'єктам навчання не завадить викласти ймовірнісні запровадження, яких може й не бути. Може статись, проекти, на зразок термоядерної електростанції, відпадуть як такі, що не відповідають потребам людства. Політ людини на Плутона мало пов'язаний з вирішенням земних проблем. Гіперзвуковий пасажирський літак шкідливий екологічно, дорогий.

Постає цікава педагогічна проблема. Якщо до зірок летіти не треба, а надзвукові літаки не дуже потрібні, то чим наука приваблюватиме молодь і вражатиме суспільство?

Тоді на порядку денному наступне педагогічне правило: з'ясувати, які цілі могли б входити в нову місію науки [6], а відповідно яким чином реалізувати її у навчальному процесі? Мета має бути мобілізуючою, пов'язаною з життєвими інтересами будь-якої людини і суспільства в цілому.

Виходячи з вказаних педагогічних правил, ми пропонуємо наступну ідеологію підготовки майбутніх учителів природничого профілю щодо реалізації цих правил в організації профільного навчання.

Передусім у всіх програмах профільного навчання здійснити реалізацію ідеї збереження біосфери через вирішення екологічних завдань, показати можливий стійкий розвиток продуктивних сил. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити підготовку педагогів, які б при викладанні природничих дисциплін пропагували, зокрема, збереження чистих джерел дешевої енергії, збалансоване сільське господарство, безвідходне промислове виробництво тощо.

Наступне завдання полягає в оптимізації глобального суспільства, його структури та інститутів. У оптимізацію входить інтелектуалізація суспільства, запровадження нової системи освіти в масштабі планети, створення умов для творчої самореалізації індивідів.

Актуальним є повернення до одного з вічних завдань науки – знайти способи лікування будь-яких хвороб і збереження здоров'я до глибокої старості. Оскільки плідне життя людини сильно залежить від здоров'я, то це завдання повинне викликати найбільший ентузіазм у навчаючої молоді. Саме здоров'я в широкому сенсі слугує альтернативою модному споживанню. І разом з тим є найважливішою цінністю індивідуалізованого суспільства.

Відповідно довге і здорове життя вимагає комфортного середовища, суспільного і природного. Тому третє завдання органічно включає дві останні. Інтеграція наук також необхідна для вирішення загального завдання – безсмертя цивілізації і максимально довгого щасливого життя індивіда з перспективою нескінченного продовження.

Випускники профільної школи повинні бути готовими до вирішення глобальних проблем. Не визначивши найголовніших цілей, людство ослабіє і деградує. Не вирішивши проблему виживання, воно загине. Учені повинні наново усвідомити свою місію і донести її до суспільства. І тоді стане можливий новий тріумф науки.

Висновки. Таким чином, проблема вибору профілю навчання поки що не розв'язується належним чином. Учні обирають його часто інтуїтивно, під впливом випадкових факторів.

Тому, на нашу думку, школярів необхідно заздалегідь готувати до усвідомленого визначення профілю навчання відповідно з їх віковими особливостями. Особливу актуальність така підготовка набуває у 8–9 класах (допрофільна підготовка). Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп). Таким чином, старшим підліткам у 8–9 класах необхідно зробити первинне професійне самовизначення, бути готовими до вибору профілю навчання у 10 класі, а також виду і рівня продовження навчання після закінчення основної школи. На підставі критичного аналізу наявних у педагогічній науці даних щодо формування змісту профільного навчання в старшій школі констатовано недостатню розробку змісту освіти в профільній школі в її структурному і власне змістовому аспекті. Це негативно позначається на формуванні змісту профільного навчання в старшій школі. У Концепції профільного навчання в старшій школі запропоновані загальні підходи, багато з яких носять характер структурних інновацій. Доведено, що зміст сучасної шкільної освіти у педагогічній теорії та практиці недостатньо адаптований до майбутніх потреб учнів через відсутність системи профільного навчання в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються в обґрунтованому і методично підготовленому запровадженні профільного навчання та організації належної для цього підготовки педагогічних кадрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма “Освіта: Україна ХХІ століття”: [Затв. Указом Президента України]. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 січ. 2004 р. № 24 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2004. – № 1/2. – С. 5–60; Освіта України. – 2004. – 20 січ. (№ 5). – С. 1–13; Офіц. вісн. України. – 2004. – № 2, ч. 1. – Ст. 49; Упр. шк. – 2004. – № 4. – С. 2–31.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затв. рішенням колегії М-ва освіти і науки України від 25.09.03 № 10/12–2 / АПН України. Ін-т педагогіки; Уклад.: Л.Березівська, Н.Бібік, М.Бурда та ін. // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3–15. – Додаток: Структура профільного навчання, с. 15; Завуч. – 2004. – Черв. (№ 16). – С. 3–13. – Спецвипуск; Освіта України. – 2003. – 25 листоп. (№ 88). – С. 4–5.
4. Європейський контекст // Шлях освіти. – №7. – 2004. – С.14–18.
5. Ніколаєнко С.М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком освіти України: монографія / С.М.Ніколаєнко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.
6. Баженов Д. Новая миссия науки – в чем она? / Д.Баженов // Наука и жизнь, 2007. – №11.

Трифоновна Е.М.

ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Статья посвящена актуальной проблеме внедрения профильного обучения в общеобразовательной школе. При этом внимание уделено объективной необходимости подготовительной работы по определению содержания образования и его обеспечения, путей и форм организации профильного обучения. Рассмотрена проблема соответствующей подготовки педагогических кадров.

Ключевые слова: профильное обучение, содержание образования, подготовка кадров.

Trifonova O.M.

PROBLEMS OF PROFILE TEACHING OF AND MIDDLE SCHOOL

The article is devoted the issue of the day of introduction of profile teaching at general school. Thus attention is spared the objective necessity of preparatory work from determination of maintenance of education and its providing, ways and forms of organization of profile teaching. The problem of the proper training of pedagogical personnels is considered.

Key words: profile teaching, maintenance of education, training of personnels.